

KÉT JEGYZET

PODOLSZKI JÓZSEF

AZ AKCIÓ MINT ALKOTÓI MAGATARTÁS

Az akcióról általában

Elindultunk. Az utat nem láthattuk, eleinte nem is volt annyira fontos, később meg már hozzászoktunk a tapogatózáshoz. Vagy dehogyis szoktunk hozzá. Ahogy Hans Castorp mondaná, csak azt szoktuk meg, hogy nem tudjuk megszokni. Mindenesetre egy állapotról van szó és nem egy helyzetről. A helyzet változtatható, sokszor elmozdul, jobbára külső erők teremtik, és az individuum csak mint pillanatnyi tartós vagy kevésbé tartós egzisztenciális sikot veszi tudomásul. A helyzet a külső határ. Ezzel szemben az állapot állandó, belső, lényegi meghatározó, maga az individuum és határai helyett irányai vannak, melyeket nem a tevékenység mint véghezvitt tett, hanem a tevékenység kényszere határoz meg.

Szükségem volt e különválasztásra, mert az akcióról, mégpedig a belső akcióról akarok szólni, mely sohasem a helyzetből, hanem az állapotból fakad. Ugyanis a helyzet csak külső akciókat eredményezhet, s a külső akció lényege mindig a helyezkedés, legyen az idomulás vagy megállás. Tartalma így nem is az akcióigény, a tettvágy vagy helyesebben a tettkényszer, hanem az egyén helyezkedési törekvése, az adott helyzet definiálása, kijelölése, rögzítése vagy változtatási törekvése. Ezért függvény, önmagát soha meg nem határozó, gerinctelen és megbízhatatlan, szélkakas jellegű, mely mindig egy adott egyén és egy adott helyzet viszonyától függ. Ha változik a helyzet, változik az akció lényegi tartalma is, sőt sokszor feleslegessé válik, megsemmisül. Mert alapjában véve az ilyen akció nem más, mint a taktika megnyilvánulási formája, és etikája a taktikus etika.

Vele szemben helyezkedik el a belső akció, az állapotból eredő. Ennek fő jellegzetessége az állandóság és az egyértelműség, bár ugyanakkor milyenségét jelentősen befolyásolja a helyzet és az egyén adott viszonya, ez azonban csak a milyenségére hat ki, minőségére nem, míg a külső akció esetében épp az utóbbit határozza meg. Ez tehát az egyik lényeges különbség a kétféle akció között. A másik a már említett tettkényszer megléte az egyiknél, illetve hiánya a másiknál. Ugyanis a belső akció, bár a környezetre irányul, akár a külső, nem a környezetből ered, kútfője az egyén, az állandóan felajzott aktív egyéniség.

Ezért nem is a környezet határozza meg elsősorban sajátosságát, hanem az individuum, és így minden esetben specifikus, egyedi és egyszeri, csak arra az egyénre és arra a körülményre jellemző, míg a külső akció lehet tömeges, egy egész csoport vagy közösség sajátja. És épp e kétféle akció, aszerint, hogy melyik az individuumra jellemző, határolja el és különbözteti meg az alkotót a termelőtől, az író-t a publicistától, a tudóst a mérnöktől, a forradalmárt a politikustól.

Az utolsó (forradalmár—politikus) esetben nem olyan egyértelmű és világos a tagolódás és az elkülönülés, mint az első háromban, ezért szükségesnek tartok egy rövid kitérőt.

Az imént a belső akció egyik lényegi meghatározóját a specifikusban, az egyediben, az egyszeriben láttam, nem sokkal később pedig azt állítottam, hogy a forradalmárt a belső akció különbözteti meg a politikustól, s így látszólagos ellentmondásba kerültem. Ugyanis kitudott, hogy a forradalom tömeges mozgalom, egy túlnyomórészt azonos eszméket valló, azonos társadalmi körülmények között élő csoport, vagyis egy osztály közös akciója. Így érvényét veszíti az egyedi elem. Am ez csak látszólagos paradoxon, és nem kivételről van szó, tehát szükségtelen a „kivétel erősíti a szabályt” tétel alkalmazása; szükségtelen, felesleges és téves is. Mert miről is van szó? Kétséggel a forradalom több ember, egész réteg azonos akciójának az eredménye, de az is nyilvánvaló, hogy ennek a rétegnek nem minden egyes tagja forradalmár a fogalom szűkebb értelmében. Sőt, csak igen kevés az izzig-vérig forradalmár. Mert ne feledjük el, hogy itt nem kizárólagosan a fegyveres harcra gondolunk, a forradalmárt nem a lázadás avatja forradalmárrá, nem a fegyveres forradalmi harc, hanem az állandó szellemi, ideológiai és gyakorlati munkásság. A kettő egysége nélkül nem beszélhetünk forradalmárról, csak forradalmi ideológusról vagy forradalmi harcosról. És most már világos, hogy a forradalmár akciója éppolyan egyedi és sajátos, mondjuk így, eredeti, mint az alkotóé vagy a tudóé. Az őt kísérő és körülvevő réteg csak az akció bázisa, közeg, mely ugyan döntő fontosságú a forradalmi tett megvalósulása szempontjából, de nem döntő jelentőségű a forradalmár akcióját tartva szem előtt, ugyanis a közeg elvesztésével a forradalmár nem szűnhet meg, és nem is szűnik meg forradalmár lenni.

Irodalmunk aktivizálódása

A negyvenes évek szocialista realista törekvései, valamint az ötvenes évek vajdaságiaskodó magatartása után egy széles körű és igen változatos irányú, valamint rétegződésű irodalmi angazsáltság tapasztalható irodalmunkban. Míg az előző két korszak egysíkú volt és egy bizonyos központi mag köré koncentrált, napjaink irodalma újszólván nem ismeri, vagy helyesebben, nem akarja elismerni a határokat, minden lehetőséget kihasznál, minden alkalmat megragad, átszövi és magába szívja az eseményeket, mindenre reagál, mindennel szemben állást foglal, egyszóval igen fontosnak tartja, hogy véleményt nyilvánítson az eseményekről és jelenségekről, és ez az aktivitás, ez az állandó aktualitási igény területileg sincs korlátozva, kiterjed az egész

KLASIA

DOBO TIHAMER

rajz II

világra, úgy hogy a legkülönbözőbb hullámzások és áramlások figyelhetők meg. Persze, azért most sem beszélhetünk egy amorfi irodalmi légkőről, ez teljesen meghatározatlan irodalmi magatartásról, mely aztán a körülményekkel és az eseményekkel összhangban változik, semmisül meg és születik újjá. Sőt, egy szigorúan meghatározott magatartásról van szó, egy elméletileg is definiált alkotói viszonyulásról és felfogásról, ez pedig az individuális-esztétikai alkotói magatartás. A súlypont tehát nem egy ilyen vagy olyan irányzaton, hanem az alkotói egyéniségen van, és így nem az írók alkalmazkodnak egy izmushoz, hanem a művek, pontosabban, az alkotói egyéniségek határozzák meg irodalmunk arculatát. Nyilván így sem mentes irodalmunk az áramlatoktól és irányzatoktól, hisz ez az esztétikai-individuum-aktualitásközpontúság is egyfajta irányt és mozgalmat jelent, azonban igen vitális és hajlékony mozgalmat, melyben, ha fenn is áll ugyan a túlzás veszélye, a legkevésbé kell tartanunk a megmerevedéstől, a külső, mesterséges határoktól és korlátoktól.

Ez az irodalmi légkör nemcsak a műfajakon belüli felszabadulást hozta meg, hanem lehetőséget teremtett irodalmunk műfaji gazdagodására is. Épp állandó aktuálitási igényének a következménye, hogy kiszélesült az irodalom fogalma a Vajdaságban és fejlődésnek indultak az eddig mellőzött, elhanyagolt és sokszor lenézett műfajok, mint a publicisztika, a napló, a dokumentum és az aforizma, hisz ezek kötik szervesen a szépprózát és a lírát a valósághoz. Mert ez a szépirodalom nem a „valóság visszatükrözésével” és a „hiteles történetekkel” akar aktuális lenni, hanem szellemben, állásfoglalásban, reflexiókban, megjelenítésében. Lényege az akció, mégpedig az egyéni akció. Ezért a próza és a líra individuálissá vált, bár ugyanakkor kifelé tekint, egyik szemével állandóan a külvilágot figyeli, és annak impulzusait regisztrálja teljesen egyéni és szabványmentes módon, és csak a másikkal fordul a maga belső világa, az ún. örök lírai témák, kérdések és problémák felé. Így született meg aztán az az új jugoszláviai magyar szépirodalom, mely a belső, a szubjektív és a külső, az objektív sajátos ötvözetéből tevődik össze, azzal, hogy ez az ötvözet egészében véve mindig szubjektív és egyéni, még ha a legkonkrétabb eseményeket vagy jelenségeket is érinti. Ezt képviselik a lírában Tolnai, Fehér Kálmán, Domonkos stb., valamint a prózában Végel, Gion, Gobby Fehér, Varga. Érdekes, hogy ezen az individualista angazsáltságon belül is két fő, ha nem is irányzat, de alkotói típus figyelhető meg. Az egyik a tésekre építő, magát a témától függetleníteni igyekvő, mint Varga; Gobby Fehér és Fehér Kálmán, bár ez utóbbit helyesebb volna talán különválasztani és mint egyedülálló alkotót tárgyalni, hisz míg Gobby Fehér és Varga az általános kérdéseket tárgyalják, addig ő a konkrét felé hajlik. A másik típus a jellegzetesen szubjektív, a mindent magához kötő, az asszimiláló, mint Tolnai, Domonkos, Végel.

Mivel szigorú értelemben vett szépirodalmunk már teljes egészében szakított a valóság hiteles leírásával és a felszín helyett a mélyebb összefüggések felé fordult, természetes szükséglet hívta életre a peremműfajokat. Ezek számára lehetőség nyílt, hogy elfoglalják megérdemelt és a lírával ki nem tölthető helyüket irodalmunkban. Igaz, sokan még napjainkban is kételkedve fogadják őket, mert eredményeikkel nem tudnak mit kezdeni, és így tartózkodóan vagy épp elutasítóan nyilatkoznak róluk. Az ilyen magatartás azonban nem lehet mérvadó,

és nem befolyásolhatja az értékelőt. Ugyanis a kétkedők és a bizalmatlankodók elsősorban a szóban forgó műfajok irodalmiságát vonják kétségbe s ezen szinte kivétel nélkül a líraiságot értik, tehát a líra esztétikai mércéinek alapján próbálják értékelni a műveket. Természetesen, ezt a próbát nem állják ki a peremműfajok, és füstté oszlanak a líra szent oltárán. Nyilvánvaló azonban, hogy nem fogadhatjuk el az ilyen ítélkezést, a felsőbb- és alsóbbrendű műfajok teóriáját, mely az irodalmi publicisztikát más rokon műfajaival együtt a hírlapírás színvonalára degradálja. Ez a szemlélet csak műfajokat ismer, és ezért hajlamos arra, hogy a dilettáns költészetet az értékekkel bíró publicisztika fölé helyezze. Tévedésének és zavaros értékskálájának az alapja a merev bezárkózás, az irodalmi akció milyenségére és nem minőségére való koncentráció. Márpedig a fentebb (nem a legszerencsésebben) peremműfajoknak nevezett alkotói területeket épp az akció minősége emeli a köznapi zsurnalisztika fölé, s teszi őket az irodalom szerves alkotóelemeivé. Ezeknek lényegi meghatározójuk a bevezetőben tárgyalt belső akció, az alkotói alapmagatartás határozza meg őket, és telíti irodalmi értékkel, anélkül, hogy szükségük volna egyfajta lírai igényre, vagy törekednének a líraiságra. Sőt, nemhogy távoliak tőlük az ilyen törekvések, de kerékkötőiké is válnak, amennyiben jelentkeznék, mint arra már alkalmam volt rámutatni egyik cikkemben, Burány Nándor *Osszeroppanás* című könyvéről írva.

Egyébként a peremműfajok képezik azt a talajt, melyre felépülhetett és felépült az akcióigényű szépirodalom, és azzal együttesen definiálják azt a szellemi áramlatot és művészi-értelmiségi magatartást, mely újat jelent, és mozgalomértékű a jugoszláviai magyar irodalomban. Hisz nem véletlen a szoros rokonság *A világ dióhéjban*, *a Laskói esték*, az *Osszeroppanás* és az *Egy mákró emlékiratai*, *a Sirálymellsont*, *a Száz panasz*, *a Kétéltűek a barlangban* között. Azonos töről fakadnak ezek a művek, és bármennyire is különbözők műfajilag, kifejezési formáikban és módjaikban, egy egységes szellemi körbe tartoznak, tünetértékű bennük az állásfoglalás, az állandó aktualitási és akcióigény. Ezért nem célravezető elszigetelni egymástól őket és a műfaji kategorizáció nevében szigorú határokat vonni közéjük. Inkább hajlok azon felfogás felé, mely irodalmunk egységesülési törekvéseit, egy homogén irodalmi légkör és szellemi bázis kialakulását látja bennük, mégpedig olyan szellemi bázisét, mely egyidejűleg kizárni igyekszik a sematizálódást és a szimplaságot (ami a szocialista realizmus vagy egy más, pusztán elvrendszerre támaszkodó irányzat törekvéseiben kimutatható), és a sokszínűsége, a többoldali megvilágításra törekszik.

Ezek az áramlások és törekvések pedig kihatnak a kritikára és az eszére is. Mert ez a kritika szükségszerűen nem maradhat már csupán az irodalmi alkotások regisztrálója és követője, szerepe nem korlátozódhat a kísérő funkcióra, maga is aktivizálódik, és kiszélesül a társadalmi angazsáltság felé. Így a recenziókon, az irodalmi értékeléseken, valamint az irodalmi jelenségek boncolgatásán túl mutatkozik a társadalmi problémák iránt tanúsított érdeklődés (ami bizonyos mértékben az irodalom társadalomközpontúságának is az eredménye), hogy súlypontjának pillére az esztétikai értékelés mellett a sokoldalú bírálat, a problémakutatás és -felvetés. Igaz, a fejlődés itt lassúbb ütemű, és nem annyira szembeütő, mint az irodalom más területein, de ez természetes is, hisz nem egy előre gyártott elmélet alkalmazásáról van

szó, hanem kísérletezésről és a tapasztalatok, valamint az eredmények alapján leszűrt következtetésről, nemkülönben pedig az alternatívák felkutatásáról és megjelöléséről, és csak ezek után építhető ki a rendszer. Erre pedig, merem remélni, hogy mind a felgyülemelő anyagot, mind a felnövő, illetve már huzamosabb ideje tevékenykedő kritikus-generációt tartva szem előtt, megvan a lehetőség, annál is inkább, mivel tapasztalható egyfajta szervezési törekvés is, ami ugyancsak az akció-igény eredményének tekinthető.

Mindent összegezve tehát megállapíthatjuk, hogy a napjainkban tapasztalható irodalmi törekvések túlhaladtak az egyének, esetleg az egyes csoportok törekvésein, és mindenet átfogó mozgalommá nőttek, kiterjesztve hatásukat a műfajok és az alkotók legkülönbözőbb típusaira. S ha mindehhez hozzáfűzzük még, hogy a legfiatalabb generáció már ebben a szellemben nő fel és ennek a mozgalomnak nemcsak az elfogadására, de felmérésére, továbbfejlesztésére és egy puritánabb formájának a megvalósítására is törekszik, amint azt a nemrég megjelent *Hol ó hol* című antológia (a fiatalok eddigi egyetlen kötete) is érzékelhetően bizonyítja, akkor nem lehet kétséges számunkra, hogy nem egy kordivatról, futó áramlásról van szó, hanem a jugoszláviai magyar irodalom lényegi átformálódási folyamatáról, mely elsősorban az alkotó szerepét és hivatását, valamint a művészet (s tegyük hozzá, ezen belül a regionális, kisebbségi művészet) helyét igyekszik kijelölni az adott társadalomban, az adott egzisztenciális feltételek alapján.

NEMZEDÉKEK EGYMÁS UTÁN

Meglehetősen sokat foglalkozunk napjainkban az ún. nemzedékproblémával s bár erről szóló értekezések és tanulmányok még nem láttak napvilágot, a legkülönbözőbb véleményeket regisztrálhatjuk. Persze az elméleti anyag hiányában nem hivatkozhatunk rendszerekre és kidolgozott állásfoglalásokra, a gyakori utalások mégis a sokrétű szemléletkülönbséget támasztják alá. Mert nagyon is divatossá vált irodalmunkban a nemzedékekre utaló igazolás, valamint az egyes problémák, illetve feladatok megoldásának nemzedékekre tagolása. Ez azonban még nem jelentene problémát, és nem készíthetne bennünket a nemzedékkérdés alaposabb vizsgálatára; a vizsgálódás igényét a nemzedék fogalmának mind fokozottabb elhomályosulása és határozatlansága támasztja, mert így elmosódottságában számos félreértést eredményez, és a fölösleges viták kútforrásává válik. Ugyanis nem léphetünk előbbre és nem mutathatunk fel eredményeket, ha a mindannyiunk által használt és sokszor központba helyezett kifejezéseket különböző, sokszor egymással szemben álló jelentésekkel töltjük meg. Ezért mielőtt rátérnék magára a nemzedékproblémára, szükségesnek tartom a fogalom konkrét meghatározását.

Először is de kell szögezmem, hogy két lényegében különböző jelentés hordozója számomra az irodalmi nemzedék általános fogalma. Az egyik jelentés alappillére a szellemi szféra és az eszmei-irodalmi mozgalom, a másiké pedig az elsősorban is meglevő, de nem döntő fontosságú biológiai tényező, az életkor. Így irodalmi nemzedéknek elsősorban azt az alkotócsoporthoz tartom, mely egy mozgalom eredményezte szellemi szféra létrehozója és érvényesítője, míg a biológiai nemzedéket (jobb kifejezés híján és pusztán gyakorlati okokból) irodalmi generációnak nevezném, a megfelelő irodalmi nemzedék és irodalmi generáció egységét, vagy helyesebben összességét pedig általános irodalmi generációnak. Ebből következően az általános irodalmi generációhoz tartoznak mindazok az alkotók, akiknek születési, illetve jelentkezési időpontjuk nagyjából megegyezik, függetlenül attól, hogy egy irodalmi mozgalom részesül-e, vagy pedig szabadúszók, az alkotás egyéni útjainak keresői. Az irodalmi nemzedék tagjai viszont az általános irodalmi generáció azon alkotói, akik egy mozgalmat teremtettek, illetve egy már meglevő mozgalomhoz csatlakoztak, és így eleve egy eszmeileg meghatározott alkotói közösséghez tartoznak, sajátos egyéni szellemiségüket a közösség szellemiségének alapjaira építik, csak szélesítve, de sosem

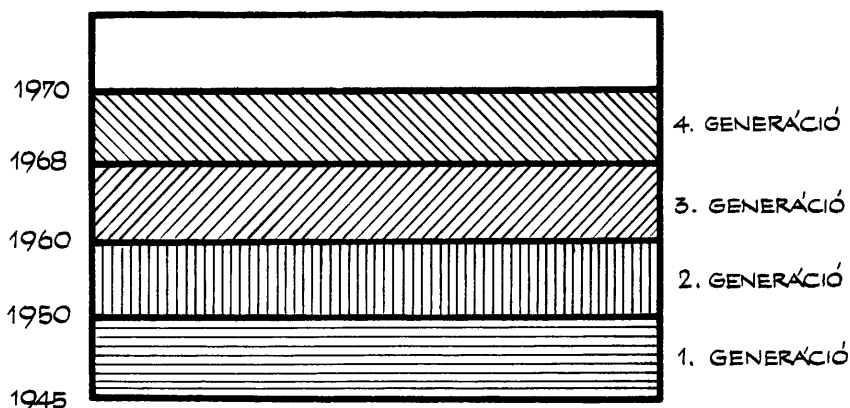
tagadva a közösségi irányelveket és törekvéseket. Velük ellentétben az irodalmi generációhoz tartozók mindig magánosak, még akkor is, ha léteznek közös és sokszor egybevágó törekvések a generáció egyes tagjai között. Mert ezekre az alkotókra elsősorban a függetlenített egyéni alkotói útkeresés a jellemző és a megegyezés többnyire nem a folyamatra, hanem az eredményre vonatkozik.

Persze, ezek a kategóriák a mesterséges elhatárolás eredményei, nem egyedülállóak, nem feddhetetlenek és nem végérvényesek, de mindenféleképp szükségesek a pontos és egyértelmű meghatározást, valamint értelmezést tartva szem előtt. Ezért a továbbiakban a fent kifejtett értelmükben fogom használni őket, és segítségükkel igyekszem majd meghatározni a jugoszláviai magyar alkotók főbb típusait és a pólusokat jelentő alkotócsoportokat.

Ha az általános irodalmi generáció szemszögéből akarjuk csoportosítani a napjaink irodalmában tevékenyen részt vevő alkotókat, akkor négy fő csoportra oszthatjuk őket:

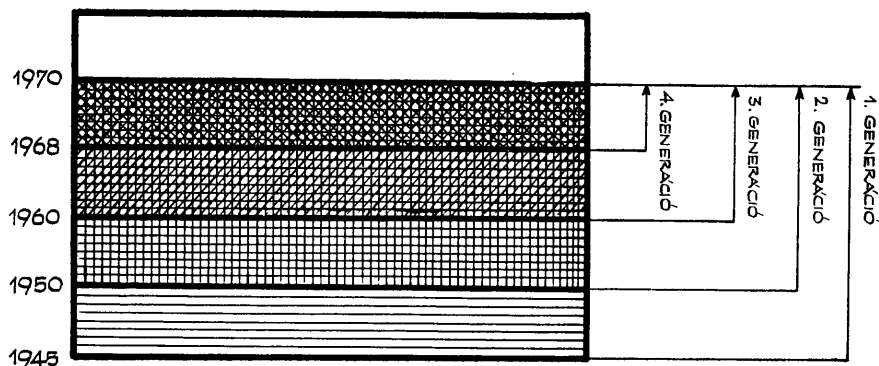
1. a háború előtt jelentkezők és a háború utáni fél évtizedben felnövők csoportja
2. az ötvenes években jelentkezők csoportja
3. a hatvanas évek első felében jelentkezők csoportja és
4. a hatvanas évek második felében fellépő legfiatalabbak csoportja.

Első tekintetre nagyon is mechanikusnak tűnik az ilyen felosztás, de tévedés volna ennek alapján egyértelműen a jelentkezési időszakot tartani a csoportosítás alapjának, ugyanis a fenti négy általános irodalmi generáció tagjai nemcsak különböző korosztályok, de különböző irodalmi áramlások képviselői is, bár a fenti csoportosítás csak a függőleges tagolódást mutatja az időegység síkján, amit grafikailag így ábrázolhatnánk:

Nyilvánvaló azonban, hogy az előző csoportok tagjai nem szüntek meg alkotni a következő csoportok felléptekor. Ezért csalóka képet nyújt

a fenti ábra, mely csak a jelentkező időszakokat mutatja, és figyelmen kívül hagyja az alkotási periódusokat. Módosításokat kell tehát eszközölnünk, melyek után a következő kép tárul elénk:

Persze, még így sem bízhatunk teljes mértékben a képen, hisz nem állíthatjuk azt, hogy a vajdasági irodalom teljesen egysíkú volt a negyvenes évek végén, és hogy az ötvenes években csak két áramlás mozgatta, mint ahogy a képen jelölt mai négy rétegű tagozódás sem ölel fel minden árnyalatot, bár nyilván nem vonható kétségbe a felvázolt csoportok uralkodó hatása az egyes korszakokon belül. Az általános irodalmi generáción belül léteznek irodalmi generációk és irodalmi nemzedékek is, melyek a maguk erőteljes színhatásaival jelentős mértékben megváltoztathatják mind az egyes időszakok, mind az egész háború utáni periódus színterületét.

Ezért nem állíthatjuk, hogy az első időszak irodalma teljesen egysíkú volt. Igaz, ennek a csoportnak az írói a hirtelen megvalósulni látszó álmok és a túltelített közösségi, szociális törekvések hatására egyöntetűen zárkóztak fel a politikai irányvonal mögé egy egységes nemzedékké szerveződve, mégsem mondhatjuk, hogy az individualista tünetek teljesen kivesztek, annál kevésbé, mivel a nemzedékhez tartozók egyes tagjainál is fel-felbukkantak olykor. De ez csupán az érem egyik oldala. Sokkal jelentősebb a generáció és a nemzedék szemszögéből nézve, hogy az egyeduralomra jutó nemzedék lényegében nem új, hanem a háború előtti mozgalmi alkotók újrászervezett csoportja. Ezért újat nem is hozhatott magával, csupán felerősítette a régi ellenzéki gárdát és hangot, mely a negálásból most az igenlésbe csap át. Így, mert épp a politikai és nem az irodalmi viszonyok tették szükség-szerűvé ezt a nemzedékké szerveződést, magának a nemzedéknek a felépése egyfajta szépirodalmi elszegényedéshez vezetett, hisz a mindenható iránypolitika oly mértékben viszolygott az egyénieskedéstől, hogy hallgatásra kényszerítette a hozzá alkalmazkodni nem tudókat. Ezért, bár egyáltalán nem, vagy csak elvétve és erőtlenül, jelentkezett a szervezett irodalmi nemzedék mellett az amorf és jelentősebb ellenállásra

nem képes irodalmi generáció, mégsem beszélhetünk ennek felszívódásáról, csak kényszerű és időleges visszavonulásáról. Ez a visszavonulás pedig jelentős hézagokat eredményezett, amit csak fokozott a nemzedék talajtalansága. Mivel a politikai ellenállás megszűntével a mozgalmi írók többsége elveszítette a termékenyítő talajt, csak az eszmére támaszkodott, és abból akarta kifacsarni az éltető nedveket, s hogy ez nem sikerült, hát a társadalmi aktív tevékenységben keresett kiutat és talált igazolást. Így az irodalom a háttérbe szorult, és eszközzé degradálódott.

De nemcsak hogy a politikai-ideológiai követelmények hozták létre ezt a nemzedéket, hanem azok is forgácsolták szét. Mert az ötvenes években történt politikai változások már nem igényelték és támogatták az ilyen irodalmat, sőt általános jugoszláv szinten ez az időszak a leszámolást és az új szellemi áramlat felülkerekedését jelentette, a sajátos jugoszláv szellemiség kialakulását. A jugoszláviai magyar irodalom ekkor még nem jutott el az általános jugoszláv szellemiség szintjéig, ugyanakkor pedig teljesen el volt vágva a magyar irodalomtól. Ezért a külső követelmények megszűnte után magába zárkózott, s mivel belső szükséglete kimérült az addig elfojtott individuális erők felszabadulásában, nem kerülhetett sor az új általános irodalmi generáció nemzedékké szerveződésére, hisz nemcsak az új eszmei sík hiányzott ekkor irodalmunkból, de a régi ellenállása, tartósítási törekvése is. A felbomló nemzedék maga sem állt ellen, belülről robbant szét, és megkönnyebbülten lélegzett szabadságában, ami csak még nyilvánvalóbbá tette, hogy nem irodalmi, hanem az irodalomban tevékenykedő társadalompolitikai nemzedékről volt szó.

Így a háború utáni második időszakra a két önmaga felé forduló generáció jelenléte volt a jellemző. Az irodalom, elveszítve a politikai angazsáltság talaját, új támpontokat, kapaszkodókat keresett, hogy végül a szűk, de biztonságosnak látszó tájélményben eressen gyökeret. Így alakult ki a külsőleg homogén irodalmi szféra, mely csak egyéni különbségeket mutatott, s mivel az eszmei síkokat és a kollektív rétegződést nem ismerte, konfliktusai sem lehettek. Családiás légkör uralkodott az irodalomban, és a vetület csak góccokat mutatott, melyek jól megfértek a síkon belül, és nem érintették egymást.

Ez a zárt világ, ellentétben a környező társadalmi és szellemi élet áramlásaival, statikus maradt, hermetikusan elzárt, és mind nagyobb vákuumot teremtett maga körül. Egyetlen problémája a pozícióprobléma lett, úgyhogy a hatvanas évek elején jelentkező általános irodalmi generáció éppen ebben látta a legfőbb fogyatékoságát. Szimplifikálás volna azonban a fellépő új generáció egyik jelentős csoportjának (a symposionisták) nemzedékké szerveződését csak ezzel magyarázni. Az új mozgalmat rejtettebb és lényegesebb erők hozták létre és irányították. Ugyanis ez az új irodalmi nemzedék nemcsak a bezárkózással vett fel a harcot és nemcsak a frontális kiállást és a valamiféle szervezetséget hirdette, de elkülönítette magát a politikai propaganda szolgálatától, az irodalom szócsövesítésétől is, a negyvenes évek politikai nemzedékével szemben irodalmi nemzedékké akart felnőni, és így az irodalmi generációk mellett az előző, praktikusán ugyan már nem létező, de árnyékként kísérő irodalmi nemzedékkel is szembeállt. Harcának egyik fő területét épp ez a leszámolás határozta meg. A teljes kép pedig csak úgy alakul ki, ha figyelembe vesszük, hogy a moz-

galom az általános jugoszláv és európai szellemi áramlatokból merített, a korszerűsítés igényéből fakadt, a határozott állásfoglalás szükségességét hirdette és valósította meg, kritikai szellemet hozott, egyfajta ellenzékét képviselt a világgal szemben mégpedig az esztétika, azaz az érték jegyében. Ezért nem is vonhatta büvökörébe általános generációjának minden tagját, merészsége és túlzott „tisztogatási hajlama” a határozatlanabbakat óvatosságra intette, távol tartotta a mozgalomtól. Így aztán frakciókra oszlott az addig oly homogénnek tűnő irodalmi egység, és immár három irodalmi generáció és két irodalmi nemzedék színesítette a palettát. Persze, tévedés volna azt feltételezni, hogy itt csak generáció került generációval és nemzedék nemzedékekkel szembe, a nemzedék-generáció polarizáció is megvolt, sőt, ezt nemcsak két különböző általános irodalmi generáció között, de az egyes általános irodalmi generációkon belül is tapasztalni lehetett. Nyilvánvaló tehát, hogy a rétegződést nem két szigorúan különböző pólus eredményezte, hanem az átmeneti csoportok is közrejátszottak, hogy valóságos áramlási és kisugárzási szövevény jött létre.

Kétségek nélkül ez az időszak volt irodalmunk legmozgalmasabb és legforrongóbb korszaka. Hogy viszonylag mégis hamarosan bekövetkezett a megbékélés és hogy lecsillapult a bős hullámverés, az elsősorban nem az új nemzedék diadalával magyarázható, hanem a mozgalmi eszmék letisztulásával. Ugyanis a symposionistáknak hamarosan be kellett ismerniük, hogy sokszor csak látszólagos várakat rohamoznak és nyitott kapukat döngetnek. Mert a korábbi irodalmi generációk generációs lényegükből kifolyólag nem nyújthattak frontális ellenállást, az eszmei csatára képtelenek voltak; erőkifejtésük csupán a pozícióvédelemre korlátozódott, ugyanakkor pedig a negyvenes évek nemzedéke már rég nem létezett, csak az új nemzedék támasztotta fel halottaiból, hogy ismét sírjába küldhesse. Így a symposionisták is csak addig folytattak valóságos küzdelmet, míg ki nem harcolták saját helyüket, és ebben a harcban csak annyiban különböztek az előző generációk tagjaitól, hogy ők azokkal ellentétben nem az egyén, hanem a kollektív védő- (és támadó) állásokért hadakoztak. Mindaz, ami ezen túlnőtt, látszólagos volt, fantomszerű, megfoghatatlan és nem szolgált mást, mint az eszmék kikristályosodását, határozottabb megformálódását, tehát önmagáért született és önmagát tette feleslegessé azzal, hogy megvívta minőségi forradalmát, és irodalmunkat az egyéni tekintély alapjáról az érték alapjára helyezte át, Vajdaság szellemi kapuit pedig megnyitotta Európa felé.

A fentiekkel magyarázható, hogy a legfiatalabb általános irodalmi generáció úgyszólván besétált irodalmunkba. Mert az előző időkkel ellentétben ma már lassan kultusszá válik a lehetőség biztosítása és az értékek felkutatása, hogy mindenki fel akar fedezni valakit és valamit. Épp ezért, amilyen előnyökkel indult ez a generáció, olyan hátrányos helyzetbe is került. Ugyanis a legfiatalabbaktól elsősorban a produkciót és az attrakciót várják, mindenki igényeket támaszt velük szemben, ami még nem is volna baj, ha ezek az igények a fiatalok és nem az igényt támasztók értékelméletéből erednének. Így azonban, épp azért, mert annyit foglalkoznak vele, vitakoznak róla, érte és a nevében, ez a generáció egyelőre tanácstalanul topog, és mivel még nincs saját értékrendszere, csak ingadozik, hol erre hajlik, hol amarra, és naiv ártatlansággal szemléli, mint ragadja ki egy-egy számára sze-

rencsésebb áramlat, vagy mint veti vissza a másik. A naivitás pedig, mint tudjuk, nem irodalmi erény. Onmagában amorf és szétfolyó ez a generáció, eltompítja a saját erőteljesebb eszmei szikráit is, nem tud nemzedékké szerveződni, bár ezt sokan elvárják tőle, sőt, ő maga is titkon úgy hiszi, hogy csak a világ felfordításával lehet itt valamit kezdeni. Ezért mindenáron gátakat keres, ellenállásba akar ütközni, de a szándékon nem jut túl, hisz nincs mit ledöntenie, a jelenlegi határok még rugalmasak és nem követelik meg a frontális szervezkedést az előző nemzedékkel szemben.

Mindezek után nem egyezhetünk azokkal, akik az új nemzedék megjelenését várják, hisz mesterségesen nem tenyészthető ki egy új nemzedék, hisz a mozgalmak elsősorban nem az elhatározások, hanem a szükségletek eredményei. Ezért úgy hiszem, nem kell különösebb jósdottságokkal rendelkeznie valakinek, ha a jugoszláviai magyar irodalomtól nem vár forradalmi újítást, szellemi forradalmat a közeljövőben.